

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

Minden álom valóra válik – avagy hogyan lehet veszélyesen élni?

„Álmodni persze szabad. De az álmok megvalósulásától óvjon meg az isten!” (96. o.) – írja Szeles Judit –, de persze ezt a mondatot egy percig sem lehet komolyan venni.

Mi ez a fekete könyvborítóba csomagolt kerek forma, talán viking pajzs, a vicsorító, piros szörnyfejekkel? Piros, mint az álmodozások helye, a piros kanapé, és piros, mint a gipsz, a lélek börtöne, a test kínjait megéneklő, talán legdrámaibb, de lírai, groteszk és önironikus *Rendkívüli világnap* című fejezetben. Igen, a pajzs és a libegés kettősségében mozog az olvasó is. Az élet brutális, fizikai valóját a védekezés–támadás dichotómiája jellemzi, amely elől örökösen szabadulni szeretnénk... de a lebegés szabadságát nem adják ingyen és nem is mindenkié.

Mint ahogy Balázs Attila utószavából megtudjuk, a *Libegő* egyúttal egy öt évig működött rádióadás címe volt, amelynek szerkesztője maga Balázs Attila, és az egyik állandó rovat szerzője és közreműködője Szeles Judit költő volt. Öt évet élt meg a vajdasági kulturális és nyelvi kisebbségben élő közösségnek szóló rádióműsor. Az egyik író-olvasó találkozón a szerző elmondta, hogy öt éven át heti egy alkalommal szólt e közösséghez, és persze a nagyvilághoz burekért és söréért cserébe. Elképzelhető, hogy a műsor atyja és működtetője, Balázs Attila is önkéntes munkában dolgozott, az adás mégis megszűnt, így Szeles Judit beszámolója is abbamaradtak, holott népes hallgatósága hétről hétre várta az újabb élménybeszámolókat. „... olyan hallgatóságot kerített magának, amely megjegyezte őt és hiányolta, ha véletlenül nem volt, mert éppen zárva tartott a *Szeles Mesebolt*” – írja Balázs Attila (273. o.).

Mit is jelenthet az, hogy *Szeles Mesebolt*? Szerényen a rádióadás címét vette át a szerző, mintegy jelezve ezzel, hogy ebben a szellemi aurában maradvá teszi közzé immár írásban is az elhangzottakat. Nemes tett volt a veszprémi kiadótól, Fenyvesi Ottó költő-szerkesztőtől, hogy átmentette ezt a műsort az írott szó által az örökkévalóságnak.

Minden, amit a szerző elmond, leír, személyesen átélt: Szeles Judit sajátos, csak rá jellemző látásmóddal értelmez, és egyetlen apró valóságmozzanat sem kerüli el figyelmét, tekintete mindenén áthatol, mint a röntgensugár. „Az író ember átél, feldolgoz, válogat, átrendez és ír” –

olvassuk a kötet 253. oldalán. Fontos, hogy az olvasó tisztázza magában, milyen írói attitűd, pozíció lehet az, ahonnan a szerző beszél, milyen látószögből exponálja az elénk táruló világot, a „Mesebolt”-ot. Az írói arckép feltérképezéséhez számos támpontot kapunk, hovatovább ez a hallatlanul gazdag, sokszínű gyűjtemény írói önvallomás is. Az íróportré másik fontos jellemzőjéről a *Blöff* című – talán a legfontosabb – szövegben olvashatunk. Ez az igen rövid írás olyan, mint egy sorvezető, mint egy dekóder az olvasó számára. „Mi a költészet most? Minden az. A talált szöveg is. Az én esztétikai ideáloimtól elég messze állnak a költői képek, a metaforák. Ezzel szemben az ismétlés, a gondolatritmus, a monomániás felsorolás fontos lesz.” (227. o.)

Ebben a kis színes történeteket magában foglaló gyűjteményben némi ide-oda rendezéssel felfejthető egyfajta kronologikus rend, egy emberi és művészi életút a születéstől az érett felnőttkorig. A költő Svédországban él, az adások idején már közel húsz éve, s valamiféle köztes pozícióban és élethelyzetben szemléli a világot. Csalóka látszat, hogy ez a pozíció a kiköltözésével kezdődött. A távoli, kis szatmári faluban, könyvtáros édesapja révén könyvek között kezdődik eszmélése, és már szinte gyerekként az Edda ősi szövegét bújja, és a későbbiekben is a skandináv irodalom bővületében él, szakdolgozatát is a számi irodalomból írja. Csengerben született, nevelkedett, majd a Nyíregyházi Tanárképző Főiskolán, azután a Debreceni Egyetemen folytatta tanulmányait. A gyerekkorral és a diákévekről szóló írásaiban már körvonalazódik a szokványostól eltérő, lázadó karakter, felsejlenek a kitörési kísérletek. A kitörés végül két módon valósul meg: az íróvá válásban: „Az írás az életem értelme” – írja a 34. oldalon, másfelől a debreceni toronyházból a tengerparti svéd kisvárosba, Strömstadba való költözéssel. Messze nem hebehurgya tett volt ez. Hosszú előkészületek előzték meg az egész további életére kiható döntést, és persze a családtól, a gyökerektől való elszakadást. Nem a megélhetés, anyagi javak szerzése, hanem a szerelem vitte el ebbe a másik világba. A felkészülésnek nyilván lehetett egy gyakorlati oldala, de mi, olvasók elsősorban a kulturális felkészülést kísérhetjük nyomon. Szeles összegyűjtött, elolvasott mindent, ami a skandináv irodalom révén elérhető volt Magyarországon („...elolvastam minden magyarul megjelent svéd szerzőt” 86. o.). A skandináv életforma és mentalitás iránti elköteleződés is közrejátszhatott abban, hogy ez a döntése megszületett. Látszólagos ellentmondás, hogy az előkészítő fázisban az egyetemi városban, Debrecenben tanuló változatos eredetű fiatalok között egy perzsa fiatalemberrel szövődött kapcsolata nyitja ki számára a nagyvilág kapuit. Itt is alapos, megvásárolja a Koránt egy debreceni antikváriumban, magáévá teszi az iráni kultúrát, beleértve a kulináriát: a borbolyás csirke akár az egyik vándormotívuma is lehetne a kötetnek, mint a marginalitás, a másság és a multikulturalitás egyik kézzelfogható, ismétlődő eleme, mert a perzsa

akár behelyettesíthető a kurddal, a törökkel, az afgánnal, a libanonival, a magyarral, az afrikaival vagy a számival, az ország módszeresen kiirtott őslakosságával (közkeletűbb nevükön lappokkal). Ez utóbbiaknak több írást is szentel, csakúgy, mint az említett kisebbségeknek. Megtanul sámándobon játszani, és egy elejtett félmondatból kiderül, egy számi nő örökbe fogadta, így tiszteletbeli száminak tekinti magát (190. o.).

Az ifjúkori élettörténet a tanári pályával lezárul, majd a norvég–svéd határon elhelyezkedő kis halászvárosban, Strömstadban folytatódik és teljeseedik ki. Az itt eltöltött közel húsz év élményei alkotják a kötet törzsanyagát. Ezt az időszakot így jellemzi az író: „...a nyugati parti száműzetésnek vagy tizennyolc évig tartó nyaralásnak immáron vége” (259. o.). Nézőpont kérdése, mi mit jelent ebben az idézetben. Száműzetés, a magánéletben elszenvedett kudarcok miatt. Nyaralás, a tengerpart és az írói mivolt miatt, ahonnan nézve minden csak fickándozó nyersanyag, mennyi megírásra való téma egy alkotó ember számára. És nyaralás még azért is, mert egyfajta átmeneti lét- és egzisztenciális állapot ért véget azzal, hogy kilenc év várakozás után a svéd lakásszövetkezet révén hozzájuthatott egy uppsalai bérlakáshoz, mely egy új élet horizontját nyitja meg az író számára. De ez már egy újabb alkotás témája lesz, remélhetőleg, hiszen itt véget ér a kötet.

Az olvasók és főképpen a Szeles-életművet kutató majdani tudósok számára megkerülhetetlen forrás lesz az életutat, szellemi, művészi hatásokat bőségesen dokumentáló szöveggyűjtemény. Az életút önmagában talán nem lenne érdekes, ha nem volna átszőve gazdagon a világ iránt érdeklődő nyitottság attitűdjével és a hihetetlenül gazdag kulturális anyaggal, amelynek felfejtése külön tanulmányt érdemelne. Az ember és az alkotó ember összetartozása kulcsszó lehet a szelesi művészet megértéséhez. Hogy e kettő békésen megférhessen egymással, a lét és a lehetőségek határait feszegető kalandor és vándor-lét, a marginalitás pozíciójára van szükség, minden előnyével és hátrányával együtt.

A nagybetűs szerelmet egy vakrandi hozta meg számára egy norvég tengerész személyében (*Popeye, a tengerész*, 74. o.). De messze nem volt véletlen ez a szerelem. A világot megjárt tengerész nem más, mint Szeles projekciója. Hiszen a gyermekkorától dédelgetett elvagyódásáalom a Christian Radich hajóval, *Az Onedin család* című sorozattal kezdődött, és ez az egyszerű matróz, aki a Radich hajón töltötte a tanulóidejét, mítikus alakká nő, hogy aztán a kiváló, Merítés-díjas *Szextáns* (2018) című verseskötet ihletőjévé váljon. Az írásért mindent feláldozni: ez Szeles Judit ars poeticája. Mindent feltett Svédországért, a svédekről, a svéd életről szerzett tapasztalatait az *Ilyen svéd* (2015) című kötetében fogalmazta meg.

És milyen identitása lehet egy művésznek? Nincs is ennél izgalmasabb kérdés, olvasva ezt a minden téren sokszínű anyagot. „Turista vagyok a saját hazámban” – írja egy helyütt (120. o.). Máshol meg ezt: „Teljesen

svéd lettem... Először csak hobbisvéd, most már teljes kiőrlésű.” (161. o.) „...itt élnem, halnom kell” (237. o.) – pompás paradoxon: a Szózat szavával határozza meg a svédiségét. Talán a *Hiány* című írásban megjelenített, elpusztuló és örökösen újjászülető fénixmadár (242. o.) fejezi ki a legjobban Szeles Judit egyetemes hovatarozását. A mitikus madár (éppen Debrecen címerállata): az élet és az áldozat vörös színe, a már említett vörös kanapé, az álmodozás, az ihlet helye, aztán a törött lábat bevonó vörös gipsz, a testet és lelket védő páncél... mind-mind egyetlen vízióvá olvadnak össze a képzeletünkben.

Ez a perzsaszőnyeg, ez a szelesi Ezeregyéjszaka sok-sok szálból van összeszöve. Nem törekszik a szálak simaságára, az egyöntetűsége. A szelesi Seherezádé életkeretét a svéd világ adja („...az ingerszegény környezet, a földrajzi távolság, a hiány, az elhagyatottság, a bevándorlólét...” 33. o.) onnan, a negyedik emeleti, lift nélküli manzárdlakásból, a dombtetőről kalandozik el a közeli és egyre távolabbi tájak felé, a kikötőbe, Magyarországra, Angliába, Görögországba, Madeirára, Lofotenbe és más norvég, svéd városokba.

Nemcsak a helyszínek, az írások témája és műfaja is szerteágazó. A humorostól a groteszkig és a líraiig – minden hangnemben sziporkázik. Vannak filmeket és könyveket, színházi előadásokat bemutató és főleg irodalmi eseményekről szóló beszámolók: a strömstadi kulturális életről több írás is tudósít, a göteborgi nemzetközi könyvvásárról, a svéd–magyar irodalom átjárhatóságáról, a fordítás lehetőségeiről és nehézségeiről komoly (*Balaton nyár*) és humoros (*Svéd uborkaszazon*) formában is megemlékezik. Diszkrétan, bújtatva ugyan, de félreérthetetlenül ott áll az egyik rövid szövegben a mindenkori irodalmi szerkesztőkről szóló sommás vélemény is. „Az írónőben magamra ismertem, és az egyik kedvenc [Erland] Loe-könyvem lett. Kitanultam belőle a szerkesztőgyilkosság csínját-bínját.” (*Doppler a strömstadi kereszten*, 112. o.)

A fentebb kifejtettek a szöveganyag deskriptív, leíró rétegeit érintik, de vannak kíméletlen önelemzések is, kezdve a kötet élén álló, rendhagyó bemutatkozással, a *Huszonöt dolog, amit tudni kell rólam* cíművel. Elemi szintű nyelvi megnyilatkozás, a felsorolás válik költészetté a szemünk előtt, ahogyan az eszköztelen nyelvi monotonia, a szegényes szókinccs éppen az általa keltett gondolattársítások révén imává, zsolozsmává vagy talán pogány siratóénekké nemesedik. A művész önmagát olyan mértékű viviszekciónak veti alá, amelyre kevesen lennének képesek. *Az én szilveszterem* című (107. o.), talán legjobb, és önálló novellaként értelmezhető írása a Kő Bözsínél eltöltött szilveszterestéről szól. Ordenaré és a beszélő alanyhoz méltatlan nyelve pontosan fejezi ki a méltatlan léthelyzetet. Ez a poszt-godot-i szöveg sokáig fájó tüskéként szűrődik a lelkünkbe. Az abszurd és burleszk elemekkel vegyített világvégi szilveszter fénypontja az, hogy melyiküknek sikerül kibontania a pezsgőt, illetve hogy utána ki

alszik a szaros macskákkal. A narráció annyira filmszerű, hogy egy jó rendező és operatőr kezében remekműví film születhetne belőle.

A betegségek, a pszichés szenvedések, valamint a szaporodó évek hatására eldeformálódó lelket-testet szinte mindannyian rejtegetni, álcázni, átoperálni akarjuk, de Szeles nem könyörül meg magán: a *Grillcsirkében* a gyermekkori traumákból fakadó frusztrációról (128. o.), a *Zugevőben* a függőségekről (61. o.), *A kövér nőben* (192. o.) a hajdan gyönyörű női alak elvesztéséről ír önironikus hangon. Kíméletlen önjellemzése több helyen is megjelenik, talán a leggroteszkebb kifejezése a „túlsúlyos számárkanca” (83. o.), amit, ha kimond, leír, mint valami mágikus varázsszót, el is idegeníti attól, amire vonatkozik. Vajon ki merné vállalni azt, hogy a nőiség nem a vonzó külsőnél kezdődik és nem is ott végződik? Ezenkívül feltűnik a szelesi attitűdnek egy másik különlegessége, az, ahogyan az esetetteket és a kiközösítetteket meg tudja szólítani, ahogyan interakcióba lép velük, egyszerűen és magától értetődően (*Csoszogi, az öreg suszter*, 229. o., *A bicikli*, 218. o.). Mint ahogyan emberi-művészi horizontja tágas és mélységes, a nyelvezete is kápráztatóan változatos és gazdag: a regionalizmusok, a dialektusok és más rétegnyelvi szavak: például a diákszókincs mára megkopott, a használatból kiveszett elemeivel éppúgy találkozunk, mint az olyan elcsépeelt beszédfordulatokkal, amelyek mintegy varázsszóra a humor és a groteszk kifejezőivé válnak. Csak néhányat említek: „Kiültem a dombtetőre, onnan néztem szerteszt, hallgattam a fák lehulló levelének lágy neszt. De közben megöregedtem.” (260. o.) A csodás Petőfi-sor az örök szerelemről, az időtlen gyászról a sok idézés folytán megkopott, de hirtelen új értelmet nyer a valós időben zajló, személyes sors felvillantásával. A már említett rétegnyelvi szavak váratlan felbukkanása sokszor megmosolyogtató a svéd kisvárosi környezetben. Például a „kotyesz” (talán a kégli továbbcsavart változata), a „szizseg” és a „hazapilinkéz” régies, archaizáló népnyelvi szavak fel-feltűnnek a svéd tájban. A vaskos, szókimondó falusi ember is szót kér, az ilyen fordulatokban, mint „amikor puccos seggű gyerek voltam”. Az „esztena” ritka rétegszó, ami a birkatartást, illetve a juhász kalyibáját jelöli, és hopp, feltűnik a ströms-tadi kalandos gombászás során. Ebben, a *Magic mushroom* című írásban (82. o.) a nietzschei veszélyesen élni lózung véresen komolyan értendő, mert ahányszor a botcsinálta gombászok elindulnak, utána meg is eszik, amit összeszedtek, s hogy jó vagy rossz gombát ettek-e? – hát az csak post mortem derülhet ki. Másutt a „macskapöcse papriká”-ról olvasunk. Olyan apró nyelvjárási elemekre is rábukkanni, mint az igeikötők irodalmi nyelvtől eltérő használata: például a megálmosodott, megébredt, megfolyt (a viasz a gyertyán) szóváltozatok.

Végezetül szeretnék megemlékezni a kötet leglíraibb nyelvi rétegéről, arról a poézisről, amely le is válik a szorosabb érelemben vett hordozóanyagról és elszáll, köröz felettünk, aztán felszívódik az éterben. Talán

nem véletlen, hogy a tűzről és a jégről szólnak ezek a miniatűr remekművek, amelyekeken megakad és jó ideig elidőzik az olvasó szeme: „Egy gyertyalángba belerepül egy elfáradt őszi légy. A láng megkapja, majd lassan felemészti a kis fekete testet. Látom, ahogy a viasz megfolyik a gyertya oldalán. A légy teljesen szublimálódik a tűzben, maga után egy kisebb lyukat hagyva a viaszban.” (*Greta galaxisához való útikalauz*, 99. o.) A *Jég* című, szócikkékké tördelt mitikus-poétikus szöveg az észak, a túlélő erő apoteózisának is felfogható. Kezdősora egy végtelenül egyszerű trópus, az inverzió vagy oximoron: „A fagy az életet jelenti.” A továbbiakban egyre hiperbolikusabbá, végül szürreális látomássá nő a téli, havas táj, miközben pro forma informatív szócikkeket olvasunk. Ez a szöveg még élesebben leválik a törzsanyagáról, mint az előbbi, a gyertyalángban elhamvadó légyről szóló részlet. Pedig nem több, mint ismétlésvariáció, a szerkezete olyan, mint az archaikus láncmeséké: „Bálna a fényes hátú kőben, kő a nyírfában, nyírfa az erdőben, erdő a rengetegben, rengeteg a horizonton, horizont a bálna fényes háta. Lassan, lassan, nagyon lassan fordul egyet, alig hallik a szíve dobbanása a kőben, a kő fordul egyet a fában, lassan, fordul az erdő a nyírfával, a függőleges horizonton nyílik egy repedés.” (245. o.) Mi, olvasók reméljük, hogy a lírikus Szeles Judit hamarosan újabb verseskötettel jelentkezik és örvendezteti meg a közönségét.

(*Szeles Judit: Libegő. Művészetek Háza, Veszprém, 2023*)

RÖHRIG ESZTER

Egy pozitívnak mondható utópia a nyolcvanas évekből

Az Orwell-regény címében szereplő esztendő követő évben jártunk, Veszprém közelében lettem friss diplomásként könyvtáros és magyartanár.

Orwell *Állatfarmja*, 1984-e, Huxley *Szép új világa*, Határ Győző *Éjszaka minden megnő* című műve, vagy a *Fahrenheit 451* Bradburytól úgynevezett negatív utópiák voltak. Amitől a 20. században minden ember félt, az következett be a sztorikban. Magyarországon egy pozitív utópia született Kamarás István tollából, a *Reformvár*. Hogyan lehetne egy új világ valóban szép, harmonikus, emberi? Tehet-e ezért az egyes ember vagy a közösség?

Tömörny Péter nem volt ennyire optimista vidéki színházi emberként, függetlenségét őrző értelmiségiként, ám az ő regényében is kísérletet tesz a világ jobbítására húsz lány szerelmes összeesküvése, hogy megvalósíthassák a Biológiai forradalmat. Az általuk kiválasztott humán értelmiségi férfi utódait akarják megszülni. Tizennyolcuk meg is szüli a gyermekét. De Porkoláb Mária, a könyvrestaurátor hős felesége is.